

9974
OSKAR LOORITS

ÜLEVAADE
RAHVALUULE JA -USUNDI
ERI ALADEST

Äratrükk „Eesti Entsüklopeediast“ VI

TARTU, 1936

6586A

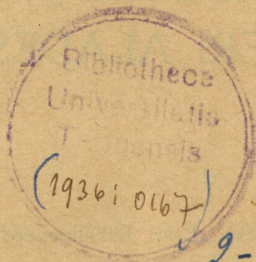
OSKAR LOORITS

ÜLEVAADE
RAHVALUULE JA -USUNDI
ERI ALADEST

Äratrükk „Eesti Entsüklopeediast“ VI

~~12020~~

TARTU, 1936

2-65864

A-9974 /
u.

O.-ü. K. Mattieseni trükikoda, Tartu

Rahva-arst, *folkl.*, eriliste võimete ja oskustega (oletatavasti) varustatud „tark“ isik, kes „tunneb“ ära, mis „viga“ on haigel inimesel või loomal, ja „teab“ vahendeid, abinõusid ja „rohte“ selle kõrvaldamiseks. Loodusrahvail on arstimine üks nõiia (←) tähtsamaid funktsioone, mis toimub põhjamaail haril. lõvesselanguse (←) vahendusel, et kindlaks teha, kust haigus on tulnud ja milline on haigustpõhjustav jõud. Eestis väljendavad r-i vastavaid toiminguid ja vahendeid eri nimetusedki: sõnadega arstimisele viitavad „lausuja“, „posija“, „pomiseja“, „puhuja“ jt. (kogu Baltikumis eriti populaarne veel „soolapuhuja“); toimingule viitavad „tasuja“ (eriti tuttav just „soonetasuja“), mis osutab masseerimisele, „veetegija“, „valuja“ (s. t. valvaja, vaataja), „katsuja“ (täht. ka vaatajat) arstib ja ennustab vee ja viinaga, „aadrilaskja“, „kupumoor“ jt. tarvitavad vastavaid riistu (→ Kupuraud, muid r-i nimetusi → Ennustamine). Vanemaid ja omapärasemaid nimetusi on „tuus(i)ja“ (s. t. tundja), „teadja“ „avitaja“ jt. Rahvakeeles sagedas sõnas „maa-arst“ ei esine „maa“ mütooloogilises tähenduses, vaid eraldab ainult rahvaarsti koolitatud „tohtrist“ (näit. ka maa-rahvas, maakeel jne.). Sageli arstivad r-d ainult teatavat haigust ja sellele vastavalt neid kutsutaksegi, näit. nikatsiarst, rabatsiarst, maalise-arst jne.

Rahvajutt, *folkl.*, rahvasuus kunagi elanud või praegugi elav sündmustiku sõnastis kindlate tegelastega (kelleks on sageli ka jutustaja ise), pärimusena levinud isikult isikule, põlvest põlve ja kohast kohta, kuid igaüks kindla tervikuna algselt tekkinud ikkagi enamasti ühekordselt teataval ajal, teatavas kohas ja teatava (meile harilikult nimepidi juba tundmatu) autori loomunguna. Hoopis harvemini võib konstateerida sama r-u mitmekordset täiesti iseseisvat

tekkimist (nn. *generatio aequivoca*). Kuna ühed r-d omavad enam juhuslikku ja individuaalset ilmet, piirduvad ainult kitsa kohaliku alaga, on oma redaktsioonilt õige muutlikud ja jäävad peagi unustusse, on teised r-d seevastu sajandeid ja isegi aastatuhandeid äärmiselt elujõulised, ühtlasi väga levimisvõimelised läbi maade ja rahvaste ja püsivad üllatavalt stabiilsetena oma sisult ning kompositsioonilt; nii võidakse kõnelda kindlatest rahvusvahelistest kui ka kitsama-alalistest r-u tüüpidest ja nende eri kohtadest, eri aegadel ja eri isikult sõnastatud teisendeist. Oma laadilt jagunevad r-d 2 suurde rühma: 1) muinasjutud (sks. *Märchen*), mis tõlgendavad enam rahva luuleloomingut ja fabuleerimistungi, ilma et nende jutustajad isegi tarvitseksid just uskuda nende tõepärasust, ja 2) muistendid (sks. *Sagen*), mis sõnastavad meeli ja mõtteid erutavaid elamusi, kogemusi, sündmusi, fakte, mille tõepärasust algselt kindlasti on usutud või koguni isiklikult läbi elatud. Mõlema rühma piirid on ebamäärased. Pärismuinasjuttudest eraldatakse tavaliselt eri rühmana veel nn. looma- e. elajajutud, mille tegelasteks on loomad, linnud jne., ja naljandid (anekdoodid), kuna muistendeist eraldatakse nn. kohalood (sks. *Ortssagen*), mis on seotud kuidagi reaalse paiganimega, ja tekke- e. sünnilood, mis kirjeldavad, kuidas on tekkinud e. „loodud“ maailm (nn. kosmogoonilised müüdid) ja selle eri nähtused, olendid ja avaldised. R-de, eriti muistendite uurimine on väga tähtis ms. ka rahvausundi jälgimiseks. E. Rahvaluule Arhiivi on talletatud juba üle 60 000 r-uteisendi, mis arvu pole ühelgi muul rahval, kuigi r-de kogumine on järjest suuremat hoogu võtmas igas maailmakaares. Algupäraseid muistendeid on iga rahvas loonud juba ürgaegadest alates, kuna muinasjutud eeldavad teatavat kultuuritaset ja näikse olevat omal ajal tekkinud just suuremais keskusis. Kõige kõrgemale on muinasjutu-kultuur arenenud Idamaal (eriti Indias, Araabias, Siberis), aga ka venelastel, kuna Lääne-Euroopas on see nüüd tugevasti langenud (erandiks siiski näit. iirlased, lõuna-slaavlased jne.), oli aga Lääneski väga kõrge

keskajal. Idamääd (eeskätt vist India) ja kesk- aegne Lääne-Euroopa ongi muinasjuttude reper- tuaari paremiku hälliks. Eestis paistavad eriti silma setu muinasjutud oma sõnastuslopsakuse, stiili ja kompositsiooni kui ka ainerikkuse ja sisuküllusega. Kuigi eesti r-de repertuaar põlvneb praegu suuremalt jaolt Läänest ja kajas- tab eriti ilmekalt just saksa mõju, on meil sel- lest hoolimata ometi võimalik avastada siin ka vanemaid, ligema ja kaugema Idaga ühendavaid kultuurisidemeid, mille täpsam selgitamine töötab heita Eesti esiajaloole hoopis uut lisa- valgust. Setu r-des domineerib peam. vene mõju, kusjuures äratub tähelepanu ms. eriline side just lõuna-vene (ukraina) repertuaariga, juhtides arvatavasti viikingiaja kokkupuuteile koguni Bütsantsiga. — Et r-de uurimine peab alatasa tegelema rahvusvahelise ainestikuga, siis ongi siin hoolega organiseeritud uurijate koos- tööd: soomlase K. Krohn'i (←) algatusel on asutud toimetama „Folklore Fellow“ suurseeriat „FFCommunications“, kus maailma suurimad muinasjutu-uurijaid A. Aarne (←) on avalda- nud rahvusvahelise muinasjututüüpide registri („Verzeichnis d. Märchentypen“, 1910), mida hiljemini ameeriklane Stith Thompson on täiendanud („The Types of the Folk-tale, a Classi- fication and Bibliographie“, 1928). Samas see- rias FFC on avaldatud aja jooksul ka terve rea rahvuste eriregistreid ja hulk monograafiaid eri jututüüpide kohta. / [A. Aarne, Leitfaden d. vergleichenden Märchenforschung, 1913; samalt, Übersicht d. Märchenliteratur, 1914; J. Bolte u. G. Polivka, Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen d. Brüder Grimm, 5 k., 1913—32; V. Chauvin, Bibliographie des ouvrages arabes, 12 k., 1892—1922; R. Köhler, Kleinere Schrif- ten, 3 k., 1898—1900; P. Šmits, Latviešu pasakas un teikas, ilmub a-st 1923; N. Andre- jev, Ukazatel skazotšnöh sjužetov, 1929; W. Anderson, Kaiser u. Abt, 1923.]

Rahvakalender, *folkl.*, ajaarvamine ja täht- päevade pühitsemine rahvatraditsioonis ühes rikkaliku kombestikuga, käskude ja keeldude, nõidustempude ja ennetega. Vanasti on seltsi- nud teatavate päevadega ka hulk usulis-ritu-

aalseid toiminguid, mis ajaga järjest enam sekundaarseks mälestuseks ja kombeks on tuhmunud või hoopis ununenud. Eesti rahvatraditsiooni vanimaid tähtpäevi on pööripäevad ja hingedeaeag (→ need), mille pühitsemine ulatub õige kaugele paganusaega; ka nimetused talviste- ja suviste-püha on kahtlemata paganusaegsed. Aga isegi kristliku kalendaariumi alged juurduvad Eestis paganlikust esiajaloost ja on levitatud siia juba ammu enne sakslasi venelaste kaudu Bütsantsi poolt: venest laenatud on sõna „nädal“ ja tõlgitud „teisipäev“ ja „neljapäev“, venest põlvneb osalt ka näit. lihavõtte, jüripäeva, jaanipäeva jne. kombestik, kuna näit. „jõulud“ juhivad meid veelgi vanemale germaani algupärale, kusjuures jõulu ja jaanipäeva kommete pärispõhjaks on eestlaste omad igivanad pööripäevakombed. Üldiselt aga kajastab Eesti tähtpäevade kombestik kõige enam küll puhtalt saksa traditsioone, mis on meil enamasti lämmatanud või koguni matnud endised lademed. R-i traditsioonid normivad Eestis kõige enam põllundust, karjandust ja koduseid töid kui ka perekonnaelu jne.; äärmiselt palju on igasuguseid endeid, eriti ilmaendeid. Kõige mitmekesisem kombestik on seoses jõuludega ja nääriga; muist tähtsamaist tähtpäevist nimetagu küünlapäeva, vastlapäeva, paastu-maarjapäeva, lihavõtteid, jüripäeva, jaanipäeva ja mihklipäeva. Huvitav on vanarahva ajaarvamine, näit.: jõulust 6 nädalat küünlasse, küünlast 10 kündi, künnist 10 jaani e. küünlast 7 maarjasse, maarjast 4 jürgi, jürist 9 jaani, siis jaanist 7 lauritsasse, lauritsast 7 mihklisse, mihklist 6 marti, mardist 6 jõulu. Sageli arvatakse veelgi täpsamalt ja algupärasemalt, näit. küünlast viis vessi (s. t. lumesulamiseni), 6 konna kudemiseni, 7 sikku (s. t. sigade väljalaskmiseni), 8 karja, 10 kündi, 11 jürgi ja jürist 9 külvinädalat jaani. Õigeusuliste setude r. erineb suurel määral eesti omast, osutades valdavat vene ilmet ja saksa mõjude puudumist. Saartel ja Lääne-Eestis seevastu esineb rohkem rootsipärasusi, kuna Viru rannikule need on jõudnud osalt isegi soome vahendusel (näit. „hiivaknuudipäev“). [M. J. Eisen, Eesti uuem mütoloogia,

1921; samalt, Meie jõulud, 1931; samalt, Kevadised pühad, 1932; P. Sartori, Sitte u. Brauch, III, 1914.]

Rahvakombed → Rahvausk.

Rahvalaul. *Folkl.* Rahvatraditsiooni säilitatud ja levitatud rütmilises sõnastuses luuletoode, mida retsiteeritakse või lauldakse. Nagu kunstlaul, on ka r. algselt kindlasti ühe teatava (meile nimepidi haril. tundmatu) autori loodud, kuid rahva üldvaraks muutunud (nagu ka paljud rahvapärastunud kunstlaulud) ja mõnikord tõlkes koguni üle oma keelepiiri rahvusvaheliseks levinud. R-u eelkäijaks on meeoludele vastav mõtteta jorutus või teatava silbi, sõna, hüüu korrutamine ajaviiteks, nagu näit. laplaste joig (←), šveitslaste jodler või meiegi karjaste õlletamine. Laulust võidakse kõnelda alles sealtpaale, kus heliline häälitsus saab endale ka sisulise mõtestuse, s. o. kus viisiga seltsib tekst. R-u psüühiliseks lähtekohaks on eneseväljendustung, tahe ja tarvidus sõnastada oma tundeid ja elamusi, mõtteid ja mälestusi (nagu näit. setudel, karjalasil, venelasil ja paljudel muil rahvail populaarsed itkud pulmades, matustel, surnute mälestuspidudel jne.). Kui meeolulise elemendiga seltsib veel jutustav, võidakse lüürika kõrval kõnelda ka eepikast. Kuid puhast eepikat esineb r-des võrratult vähem kui lüürikat ja nn. jutustav luule ja lugulaulud eeldavad juba kõrgemat arenemisastet, milleni pole jõudnud kaugeltki mitte kõik rahvad. Isegi Eestis on eepika veel üldiselt vähe arenenud. R-d on reguleerinud sageli teatavat tööritmi (nagu näit. sõudelaulud, löikuslaulud) või mängurütmi (nagu näit. kiigelaulud, tantsulaulud) või marsirütmi (nagu näit. sõdurilaulud). Ei tohi unustada ka r-de (näit. palvelaulude, loitsude) suurt sugereerimisfunktsiooni. Eri rühma r-dest moodustavad nn. lastelaulud, mida ühelt poolt vanad laulavad lastele uinutamiseks, mängitamiseks ja õpetamiseks (nagu näit. hällilaulud, kõnnitamis- ja ratsutamislaulud, jutustavad humoreskid loomadest, lindudest jne.), kuid mida teiselt poolt ka lapsed ise laulavad enda lõbustuseks, harjutuseks, mängude algatamiseks jne., nagu nn.

hüüramine?

hakatuslaulud (näit. entel tentel trika trei jne.), loenduslaulud (näit. kell üks — muna küps jne.), ahellaulud jm. Kuigi enam-vähem igal rahval on mõnesuguseid laulualgeid, on kõrgelearenenud laulukultuurini jõudnud ometi vaid vähesed, soome-ugri hõimudest näit. eestlased, soomlased, karjalased, ungarlased ja vogulid. Muidugi võib ka mõnegi rahva laulurepertuaar juba kadunud olla. Sageli on jälgitavad teatavad ajastud ja kohad, mil ja kus r-d erilisele õitsele puhkevad, nagu näit. keskaja lõpul Lääne-Euroopas. Eesti r-dest ja nende uurimisest ligemalt → Eesti rahvaluule ja usund.

Rahvalaulik, Eestis rahvalaulu ettekandja, kes jätkab põlvest põlve vanu laulutraditsioone, ent võib nende najal improviseerida ka omalt poolt uusi värssse, episoode ja koguni iseseisvaid laule või kohandada vanu oludekohaselt ümber. Eriti Setumaal on selline improvisatsiooniluule väga arenenud (→ Setu lauluemad), nagu seda esineb teataval määral teistelgi rahvastel.

Rahvaluule e. folkloor (←), rahvamälus suulise traditsioonina säilinud ja levinud vaimne looming, mille autoreid nimepidi harilikult ei teata; eestis on J. Hurda (←) ajast õige populaarseks saanud ka nimetus vanavara, mida eristatakse sõnaliseks, heliliseks ja aineliseks. R. kitsamas mõttes täh. esmajoones rahva luuleloosingut (rahvajutud, -laulud, -mängud, mõistatised jm.), laiemas mõttes aga üldse ka rahva elutarkust (eriti vanasõnu), kombestikku, arvamusi, uskumusi jne. Huvi r. vastu tekkis uuemal ajal romantismi kultuurivoolus, Saksas eriti J. G. v. Herder'i ja vendade J. ja W. Grimm'i (→ need) teenel, kelle mõju kandus varakult ka Eestisse ja Soome, aidates märgatavalt kaasa nn. rahvusliku ärkamise liikumisele. Suurrahvaist ongi sakslased siamaani kõige rohkem oma r-t kogunud, üllitanud ja uurinud, kuna näit. prantslased r. vastu on osutanud hoopis vähem huvi. Inglased ja ameeriklased on palju vaeva näinud peale muu ka just eksootiliste rahvaste r. kogumise ja tutvustamisega; samuti on töötanud venelased agarasti oma muulaste seas. Eriti silmapaistvat osa on r. etendanud aga kõrgema kultuuriga väikerahvaste enese-

makspanekul; r. rikkaimate talletajate hulka maailmas kuuluvad just eestlased, soomlased, lätlased, skandinaavlased jt. → Eesti rahvaluule ja usund.

Rahvaluule-arhiivid, liik arhiive, mille eesmärgiks on koondada ühte kohta võimalikult kõik teatava rahva või ala rahvaluulelised käsikirjad, kopeerida ja korraldada neid, jätkata ja ühtlustada uue materjali kogumist jne., et hõlbustada kõige sellega rahvaloomingu trükkitoimetamist, uurimist ja taasrakendamist tegeliku elu teenistusse. Kuna varemini paljud asutised ja muuseumid kogusid paralleelselt rahvaluulet, mistõttu käsikirjad laialipillatult muutusid raskesti kättesaadavaks, on viimasel ajal mitmel maal püütud kogusid tsentraliseerida; see pole teisel (näit. Rootsis, Ungaris, Poolas ja mujal) senini andnud veel suuremaid tulemusi. Muidugi on suurrahvastel täielik tsentraliseerimine vaevalt mõeldav, mistõttu seal eriliste arhiivide asutamist pole taoteldudki, vaid on algusest peale suuremat rõhku pandud materjalide otsele trükkitoimetamisele. R. a-de keskel on tõusnud esikohale maailmas oma suuruselt ja korralduselt E. Rahvaluule Arhiiv (←), millega püüab võistelda Läti r. (←); edasi mainitagu Taani r-i (←), Norra r-i (←), Rumeenia r-i (asut. 1930), Iiri r-i (asut. 1935), Leedu r-i (asut. 1935). Soomes on täitnud r-i ülesandeid peam. Soome Kirjanduse Selts (←), Venes Vene Geograafiline Selts (←), Rootsi eri r-dest suurim on Landsmålsarkivet Upsala's (asut. 1914), Saksas on eriline r. rahvalaulude jaoks (Deutsches Volksliederarchiv, Freiburgis), kõnelemata paljudest väiksemaid provintsiaalarhiividest ja suuremaid erakogudest mitmel maal.

Rahvaluule kogumine, taotleb rahvaloomingu võimalikult täpsat jäädvustamist paberil, pildil, joonisel, heliplaadil, filmil jne. Sõnalisi ülestähendisi püütakse teha etteütlemise, jutustamise, laulmise või retsiteerimise järgi ehtsas rahvakeeles kõigi juhuslikkude komistuste või ebajärjekindlustega, sest ka nende jälgimine pakub loomingu protsessi ja -psühholoogia seisukohalt suurt huvi. Eriti tähtis on rahvalaulude noodistamine ja teksti üleskirjutamine mitte

dikteerimise, vaid loomuliku laulmise järgi (sest lauldes hääldatakse sageli hoopis teisiti kui kõneldes), võimalikult koguni samu laule mitu korda ja vaheaegade järel kogudes (sest ühel või teisel korral võivad mõned värsid ununeda, lisanduda, eri järjekorras esineda jne.). Uurimise seisukohalt on väga nõutav alati täpsalt teada, kust kohalt kogutud materjal põlvneb (khk., vald, küla, talu), kunas ja kellelt see on kogutud. — Euroopa kultuurmaailma tähtsamaist rahvaluule kogujaist olgu mainitud soomlased E. Lönnrot, S. Paulaharju ja K. Krohn, Soome rootslane J. O. I. Rancken, norralased P. Chr. Asbjörnsen, J. ja M. Moe'd, R. Berge ja J. Qvigstad, taanlased E. T. Kristensen, N. Fr. Sv. Grundtvig ja H. F. Feilberg, sakslased J. ja W. Grimm, W. Mannhardt, R. Wossidlo ja W. Wissler, prantslased E. Cosquin ja P. Sébillot, itaallane G. Pitre, kreeklane G. Politis, serblane V. St. Karadžić, ukrainlased I. Rudčenko, A. Dyminski ja V. Hnatjuk, venelased V. Dal ja A. Afanasjev, tšuvašid N. Nikolski ja N. Ašmarin, leedulased J. Basanavičius ja J. Balčikonis, lätlased A. Lerchis-Puškaitis, Kr. Barons ja Anna Bērzkalne. Eestis suuremaid kogumistöõ organisereijaid on J. Hurt (üle 120 000 lk.), S. Sommer (üle 110 000 lk.), O. Loorits (üle 100 000 lk.), M. J. Eisen (üle 90 000 lk.), V. Randmets (u. 88 000 lehte), W. Anderson (üle 50 000 lk.) ja O. Kallas (üle 20 000 lk.).

Rahvaluuleteadus e. folkloristika, teadus, mille ülesandeks on rahvaluule (←) kogumine, läbitöötamine ja uurimine väga erinevate eesmärkidega; tõusis meetodikindla teaduse tasemele alles XIX s. Eriti nn. ajaloota rahvastele, kel puuduvad ürikud ja kirjandus, on r. pakkunud palju väärtuslikku lisavalgustust mineviku jälgimiseks kuni kaugete ürgaegade ni ja sisen-danud ühtlasi elujõudu ning võitlustahet. Nii on näit. eesti r. viimasel ajal avastanud hoopis uusi asjaolusid eesti kultuuri kõrge vanaduse, rahvusliku vaimulaadi ja maailmavaate, meie orja-aja miljöõ, meie esiajalooliste kultuurisuhete kohta (näit. Bütsantsiga, Oriendiga) jne. R-e esindavamaiks maadeks on Soome (K. Krohn,

A. Aarne, U. Harva jt.), Eesti (W. Anderson jt.), Taani (A. Olrik jt.), Saksa (J. Bolte, J. Meier jt.), Hollandi (J. de Vries), Tšehhoslovakkia (J. Polivka), Vene (D. Zelenin jt.), Ameerika (A. Taylor, Stith Thompson) jt.

Rahvaluule uurimisviis, Moodne r. u. püüab kõigepealt nn. võrdleva ajaloolis-geograafilise meetodiga selgitada teatava jutu, laulu, mõistatise jne. tekkimist, levingut ja arengut. Selleks peab uurija koguma täieliku materjali koos kõigi eeltööde ja trükitud kui-ka käsikirjaliste teisendite ja paralleelide hulgaga, peab järjestama ainestiku esinemiskohtade ning vanaduse järgi ja analüüsima siis teisendeid, neid üksteisega võrreldes samm-sammult episoode, motiivide, värsside jne. kaupa selleks, et rekonstrueerida lõpuks algkuju ja määrata kindlaks selle tekkimise koht ja aeg. Selle kõrval vaadeldakse üksikasjaliselt ka kõrvalkujusid e. algkujust kohati ja ajuti arenenud nn. normaal- ja lokaalredaktsioone ja nende omavahelist sidet. Edasi jälgitakse uuritava tüübi levimist; see annab sageli väga tähtsat lisavalgust omaaegsete läbikäimis- ja nn. kultuurteede kohta. Selgitada tuleb ka vaadeldava tüübi seginemist, liitumist, kokkusulamist jne. teiste tüüpide ja motiividega. Et suurem osa rahvaloomingust ei piirdu kitsa alaga, vaid isegi rahvuslikem osa sellest — näit. rahvalaulud — on muutunud rahvusvaheliseks, siis on organiseeritud koostöö teisendite tüh-jendavaks kogumiseks äärmiselt tähtis (→Rahvajutt). Ainestiku võrdlevale ajaloolis-geograafilisele vaatlusele on jõudnud mitmed uurijad eri mais täiesti iseseisvalt (ms. Eestis J. Hurt 1860-ndail a-il); eriti selgesti aga formuleerisid ja tagajärjekalt teostasid seda nõuet soome uurijad J. ja K. Krohn 1880-ndaist a-ist alates oma arvukate õpilaste ja järglastega, mispärast sellist uurimisviisi on hakatud nimetama ka soome meetodiks. Paljud õpetlased kahtlevad, kas algkuju ja selle tekkimisaja ja -koha rekonstrueerimise katsed üldse võivad anda usaldatavaid tulemusi. Mõned õpetlased püüavad seletada ka seda, mispärast ja mille tõttu teatav jutt, laul jne. on tekkinud, levinud ja arenenud, käsi-

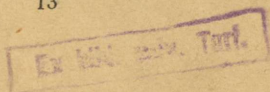
telles rahvaloomingu protsessi mitte ainult geneetiliselt, vaid ka n.-ö. bioloogiliselt ja võttes siis vaatluse alla ka psühholoogilised, sotsiaalsed, etnilised, looduslikud, kultuuriloolised, keelelised jne. eeldused ja tegurid. See ongi viinud rahvaluuleteaduse väga ligidasse kokkupuutesse paljude teiste teadustega ja tõstnud märgatavalt rahvaluule osatähtsust teaduslikus töös. [K. Krohn, Die folkloristische Arbeitsmethode, 1926; Ed. Hoffmann-Krayer, Volkskundliche Bibliographie, ilmub a-st 1917; St. Thompson, Motif-index of Folk-literature, 4 k., 1932—34; W. Anderson, Zu Albert Wesselski's Angriffen auf die finnische folkloristische Forschungsmethode, 1935; Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad I, 1932.]

Rahvameditsiin, rahva hulgas levinud viisid haigusi arstida, võrsunud ühelt poolt tegelikest kogemusest ja teiselt poolt primitiivsest mõtteviisist ja usulistest kujutelmadest. Igal rahval on olnud rohkesti õige omapäraseid arstimisviise; suurimaks r-i väljaarendajaks olid siiski vanad Idamaad, kust see antiikse ja kat. maailma vahendusel on jõudnud ka läänepoolseile Euroopa maile; Eestisse on see tulnud peam. Saksast. Meie tähtsamaid arstimisvahendeid on olnud „rohud“, aga ka üldse kogu taimestik, muld, metallid, vesi, üksikud toidud, joogid, esemed jne. Paljud maagilised arstimisvahendid näikse meil olevat võõrast, peam. saksa päritolu, samuti ka arstimise „sõnad“ (→ Loits). „Rohtudega“ püütakse kas rahuldada või eemale tõrjuda haigustpõhjustavat võõrjõudu, kes „paistab“, „kõrvetab“, „pistab“, „närib“ jne. (→ Haigused). Tüüpiline sellisele arusaamale on arvamus, et haigust põhjustab näit. maa, kinga, kaasinimese jne. „viha“ (vrd. Kade), mida on siis vaja kaotada või heaks teha. Maagiline mõtteviis on tekitanud palju välisel analoogial, kontrastil, imitatsioonil jne. põhinevaid arstimisvõtteid, näit.: kui painaja (←) rõhub nii, et ei saa liigutada, siis just peab liigutama kas või väikest varvastki, et vabaneda „tallajast“. Õige sage on katse oma haigust kokkupuute teel üle kanda mõnda esemesse, puusse, looma jne. või edasi anda mõnele kaas-

inimesele, kes hakkab siis omakorda põdema ja kiduma. Osalt saksa ja rootsi, osalt aga ka vanemal germaani mõjudel on Eestis väga levinud usk teatavate tervise-, elu-, silma- jne. allikate kui ka muude veekogude arstivasse jõusse. Isegi saksast laenatud „ohverdamine“ tõlgendab Lääne-Eestis laialdaselt just arstimist kuna surnuile ja haldjaile viiakse „ande“. Ka nakkushaiguste terminoloogia on laenatud Eestisse peam. saksast ja nende vastu võitlemiseks on meie r. üsna abitu. Kõige enam arstimisviise tunneb meie rahvatraditsioon väliste, peam. nahahaiguste vastu, kuna sise- miste elundite riketest ollakse kaunis ebateadlikud. Väga palju nähakse ümbritsevast loodusest, aga ka unedest jne. igasuguseid endeid haigustumiseks ja paranemiseks või surmaks. Kui haigust ise arstida ei suudeta või ei osata, siis minnakse targalt abi otsima (→ Rahvaarst), kuid nn. „surmahaiguse“ puhul ei aita ükski arst ega rohi, vaid haige peab paratamatult „hinge heitma“, mis fatalism on väga levinud kogu maailma rahvaste hulgas.

Rahvameteoroloogia → Ilmade ennustamine.

Rahvamäng, rahva traditsiooniline ajaviite- ja lõbustusviis, mida harrastavad mitte ainult lapsed (→ Mäng), vaid puhkeajal ohtrasti ka noored ja vanad; esines varem aegadel tihti laulu saatel (nn. laulumäng). Igal rahval on kujunenud rohkesti omapäraseid mänge; suur hulk r-e on ometi rahvusvahelist laadi ja on levinud suurtest kultuurikeskustest. Kõrgemate kihtide mängud rahvapärastuvad sageli aja jooksul ja elavad alamate kihtide keskel või kaugemais perifeeriais kaua edasi veel siis, kui nad endistes keskustes juba ammu on moest läinud. Nii näikse Eestiski paljud r-d mõisadest ja linnadest põlvnevat, kuhu nad omakorda peam. Saksast on jõudnud. Teiseks meie oludele iseloomustavaks r-de välisallikaks näikse olevat Rootsi. Mitmed r-d põlvnevad algelt tõsistest usulis-rituaalseist toiminguid, mida hiljemini sekundaarse kombena on jätkatud, kuigi nende primaarset mõtet enam ei aimatagi (näit. „rukisitika“-mäng Saaremaal). [E. Enäjärvi-

Haavio, The Game of Rich and Poor, 1932;
M. Haavio, Leikarit, 1932.]

Rahvausk, *folkl.*, rahva hulgas aegade jook-
sul nii loomuliku kui ka üleloomuliku maailma
kohta kristalliseerunud arvamused ja kujutelmad
e. nn. uskumused, mida primaarsetena sise-
miselt hinges kindlasti läbi elatakse e. „usu-
takse“ ja mis sekundaarsetena tarduvad välis-
pidiseks harjumuseks e. „kombeks“. Usku-
muse ja kombe piirjooned sulavad teineteisesse:
mida üks mõtleb, ütleb, teeb uskudes, seda
teine ainult kombe e. traditsiooni pärast. Tea-
tava rahvuse uskumuste kogumiku tõlgendami-
seks on hakatud viimasel ajal tarvitama ka ter-
minid usund. Rahva enda kujundatud usun-
dist tuleb täiesti eraldada suurte usurajajate ja
usu-uutjate loodud või arendatud ususüsteemid,
nagu näit. Kristuse usk, Muhamedi usk jne. —
need kuuluvad r-sse ainult seevõrra, kuivõrra
rahvas ise neid on omapärastanud, ümber kujun-
danud. Lisaks tuleb rõhutada, et r-u all ei
mõelda haril. sugugi ainult usulist elamust kui
psüühilist protsessi, vaid ka selle tulemusi
loomingus ja toimingus, nagu see kajastub näit.
muistendeis (→ Müüt), ohverdamises, teatavate
päevade pühitsemises, unenägude seletamises,
arstimisviisides, ennustamistes jne., — lühidalt,
kõike seda, mida teatava üleoleva eelarva-
musega nimetatakse ka ebausuks või eba-
määrasemalt „muinasusuks“. Järelikult võtab
r. vaatlusele kõik elunähtused sellistena, nagu
rahvas neid endale kunagi on kujutelnud, sele-
tanud ja mõtestanud, kajastades seega usu kõrval
ka rahva omaaegseid teadmisi ja käskudesse, keel-
dudesse või ennetesse formuleeritud elutarkust.
Näit. on E. Rahvaluule Arhiivis meie rahva
uskumused järjestatud ideoloogiliselt nõnda:
maailm (ms. pärimused maailma lõpust ja
äärest nii ajaliselt kui ruumiliselt jne.),
taevalaotus ja selle erinähtused (näit. virma-
lised, vikerkaar, pikne, päike, kuu, tähed jne.),
ilmastik (näit. tuul, külm, udu jne.), maa ja
selle eri moodustised (orud, mäed, kivid jne.),
vesi ja eri veekogud, tuli, taimestik, kogu
loomariik (putukad, ussid, kalad, linnud,
mets- ja koduloomad), inimene (keha ja eri

elundid), inimese tööd ja toimingud (näit. kala-püük, küttimine, karjandus, põllundus jne. või kõiksugused ehitised, kodune majapidamine, toitumine, rõivastus jne.), inimühiskond (ms. tervitamine, kohus, sõda jne.), inimeselu tähtpäevad (näit. ristsed, pulmad, matused), aasta tähtpäevad, haigused ja nende arstimine, unenäod ja nende seletamine, nägemused ja kõiksugused vaimolendid (haldjad, surnud jne.), nõid ja nõia-moondised (näit. libahunt jt.), ohverdami-sed ja pühapaigad, elu ja surm (ms. saatus, hingejõud jne.). Kõige paremini on oma r-u andmestiku korraldanud sakslased. → Usund, Usunditeadus, Eesti rahva-luule ja usund. [H. Bächtold-Stäubli, Hand-wörterbuch d. deutschen Aberglaubens, ilmub a-st 1927; H. Fr. Feilberg, Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål, 3 k., 1886—1914; M. J. Eisen, Eesti mütoloogia, 4 k., 1919—26; O. Loorits, Liivi rahva usund, 3 k., 1926—28; samalt, Eesti rahvausundi maailmavaade, 1932.]

Rahvused eesti rahvaluules. Rahvaste esi-nemine eesti rahvaluules annab ilmeka pildi eestlaste varasemaist suhteist ja kokkupuuteist naabrite ja kaugemate rahvastega. Suguraha-vaist tunneb rahvaluule peam. ainult soomlasi ja karjalasi, kuna näit. vepslastest ja isegi liiv-lastest ei teata midagi; vadjalasi ja koguni hämelasi kajastavad setu sõimusõnad vadilanõ ja hämö. Ka lätlased esinevad meie rahvaluules hoopis harvemini kui vaieldava päritoluga kure-lased (Kuramaa on meie rahvalauludes üsna populaarne), samuti leedulased (leetlased) võrra-tult harvemini kui poolakad (pohlakad); isegi poolaka sõimunimi *lähk* on meile arvatavasti venelastelt levinud. Hästi tuttavad on nimetu-sed vene, saksa, rootsi, aga ka tanimargid e. tamvärgid, s. t. taanlased, kes on saanud isegi mütoloogilise värvingu, kuna harvemini esineb nimetus Hollandi e. Liiderlandi. Veelgi harve-mini esineb Inglise e. Engelandi, hoopis uue-aegne on Prantsuse (ühenduses Napoleoni Mosk-vas käiguga). Huvitav on isegi Türgimaa ja Tatramaa esinemine rahvalauludes, samuti muistseile sidemeile Skandinaaviaga osutav Turjamaa, mida on püütud seletada Norra endi-

seks nimetuseks, kuna teine põhjamaine nimi Lapi (Lapu) on muutunud Eestis juba päris mütoloogiliseks surnuteriigiks ja haiguste kodumaaks (→ Halltõbi). Ka juudid ega mustlased ei puudu eesti rahvatraditsioonis.

Järelmärkus ERA kaastöölisele.

Eesti Rahvaluule Arhiiv (ERA) on asutamisest (1927) peale sisemise korraldustöö kõrval suurt rõhku pannud ka rahvaluulelisele järelkorjandusele, et väärikalt jätkata meie suure vanavarakuninga Jakob Hurda elutööd. Ja nagu J. Hurt kogus peamiselt vabatahtlike kaastöölise abil, kes idealistidena andusid oma armastatud rahva endispõlvade kultuuri loomingu päästetööle, niisama palub ka ERA ülemaaliselt vabatahtlike kaastöölise abi, et säilitada Eestile rahvaluule alal esikohta maailmas ja et välja arendada igavesti püsivat alust meie oma rahvuslikule kultuuriloomingule ka tulevikus. ERA palub oma kaastöölisi pidada kogumistööl silmas siinesitatud juhiseid, kirjutada võimalikult tindiga ja paremale paberile või hoopis koolivihkudesse ja lisada tingimata andmed materjali päritolu kohta, nummerdades ühtlasi ära ainekute eri punktid. ERA nimele adresseeritud saadetised on postmargivabad; vastavaid sedeleid pealekleepimiseks saadab ERA kaastöölisele koju kätte. Paremaile kaastöölisele püüab ERA muretseda tänutäheks rahvaluulelist kirjandust ja rahalisi autasusid.

A

9974

65864 i